

JOSEF KOLÁŘ

Karel Absolon a Moravský kras

Prof. PhDr. Karel Absolon (16. 6. 1877, Boskovice – 6. 10. 1960, Brno), přírodovědec, archeolog a jeskynní badatel, patřil k předním představitelům české vědy první poloviny 20. století. Jeho osobnost je spjata s Brnem, kde v letech 1907 – 1938 působil jako kustod přírodovědných sbírek Moravského zemského muzea. Vedle speleologických výzkumů v Moravském krasu (objevy nových jeskynních prostor ve Sloupu a v Kateřinské jeskyni, objev Punkevních jeskyní, realizace jejich spojení s propastí Macochou, objev Macošských vodních dómů aj.) věnoval pozornost i jiným krasovým územím, zejména na Balkáně. Prováděl archeologické odkryvy v Dolních Věstonicích (zde objev známé Věstonické Venuše), v Předmostí u Přerova, v jeskyních Pekárně či Býčí skále v Moravském krasu aj. Pro Výstavu soudobé kultury v roce 1928 v Brně připravil expozici Člověk a jeho rod, která jakožto Anthropos kontinuálně pokračuje dodnes. Významnou práci vykonal též na poli biospeleologie. Záběr jeho vědecké a výzkumné činnosti je úctyhodný a ne všechny její výsledky jsou dodnes publikovány.

Na Absolonových úspěších měly nesporný podíl i jeho mimořádné manažerské schopnosti, díky nimž dokázal zajistit svým velkorysým projektům podporu finančních a politických kruhů a jejich výsledky pak intenzivní popularizační činností zpřístupnit široké veřejnosti. Absolonova ambicióznost se ovšem nezdědila stávala zdrojem konfliktů s okolím.

V tomto článku¹ sleduji z pozice Karla Absolona vývoj majetkoprávních poměrů na území Moravského krasu v meziválečné době (resp. ve 40. letech), tj. v oblasti a v časovém období, kde a kdy došlo k největšímu rozmachu a vyvrcholení Absolonovy objevitelské činnosti. Absolon usiloval do tohoto vývoje aktivně zasahovat, a to z toho důvodu, že si nárokoval jak právo výhradní objevitelské činnosti v oblasti, tak i zabezpečení hmotného zisku z provozu jeskyní, na jejichž objevení se podílel – přičemž práva tohoto druhu měl již za dob rakousko-uherské monarchie.

Největším pozemkovým vlastníkem na daném území v okamžiku vzniku Československé republiky byl velkostatek starohraběte Huga Salm-Reifferscheidta. Ze zpřístupněných jeskyní této části Moravského krasu na jeho pozemcích ležely Punkevní jeskyně ze své převážné části,

1 Článek, který čerpá především z Absolonova archivu, uloženého nyní v Ústavu Anthropos Moravského zemského muzea v Brně, tvoří jednu z kapitol autorovy magisterské oborové práce Prof. dr. Karel Absolon a Moravský kras (vybrané kapitoly), Historický ústav FF MU, Brno 2002. Poznámkový aparát nalezne případný zájemce v této práci.

Kateřinská jeskyně a jeskyně Sloupské, ty však provozované obcí Sloup, pouze s podílem velkostatku na výnosu. Dalším, kdo měl podíl na provozu Punkevních jeskyní, byl Klub českých turistů, protože část jeskynných prostor ležela pod jeho pozemky na Macošě, dále obec Vilémovice ze stejných důvodů, a konečně Karel Absolon. Ten svých práv dosáhl díky zásluhám, které si vůči velkostatku objevení nových jeskynných prostor na jeho pozemcích získal. Od roku 1910 vzal náklady na výzkumnou činnost na svá bedra velkostatek, přičemž Absolonovi byl přiznán jistý měsíční plat, alespoň formálně podíl na výnosu jeskyní i autorská práva na díla o jeskyních, které objevil. Podnik však nebyl výnosný až do roku 1914, kdy Absolon štolou z Punkevních jeskyní pronikl na dno propasti Macocha, a tak ji zpřístupnil. Do té doby bylo možné dostat se na její dno jen sestupem po lanech a žebřících shora

Klíčovou z hlediska Absolonových práv byla smlouva mezi ním a velkostatkem z 25. 8. 1916 s dodatky z 9. 1. 1920 a 27. 4. 1921. Smlouva na dobu neurčitou byla vázána jen na dobu platnosti ujednání dosažených mezi velkostatkem a Klubem českých turistů, který velkostatku dle smlouvy z 15. 9. 1913 jeskyně pod svými pozemky na Macošě pronajímal, a měla platit tak dlouho, dokud se provoz jeskyní bude dít na základě dohody s Klubem. Absolon se v ní zavázal dávat správě jeskyní k dispozici všechny své odborné znalosti a zkušenosti, zejména geologie a geografie, zastávat funkci technického ředitele jeskyní a v této funkci řídit a usměřňovat jejich průzkum a objevení. Jeho další povinností byla publikační a jiná propagační činnost. Na druhé straně mu byla přiznána odměna obnášející původně 200 K měsíčně, od roku 1921 pak 1 500 Kč s možností pozdějšího zvyšování podle výsledků jeho činnosti. Dále mu byl přiznán podíl na čistém zisku z provozu Punkevních jeskyní ve výši původně 6 procent, od roku 1919 už 10 procent.

Po vzniku Československé republiky se stala aktuální otázka, v jaké podobě budou jeskynní podniky nadále provozovány. Objevila se snaha vztáhnout nově přijaté pozemkové zákony i na jeskyně, ač se týkaly jen povrchu pozemků. Mělo se totiž za to, že v případě Moravského krasu jde o otázku širšího veřejného zájmu, o otázku přírodních krás a příjmu z turistického ruchu, která nesmí být ponechána na libovůli soukromých vlastníků. Nechyběly návrhy, aby oblast převzal do svého vlastnictví stát. Jinou alternativou proti tomu bylo vytvořit akciovou společnost, v níž by byly zastoupeny jak zájmy soukromé, zájmy dosavadních vlastníků, tak i zástupců veřejných institucí. O Moravský kras se tak rozpoutal boj protichůdných zájmů. Karel Absolon si uvědomil, že snahám po omezení výkonu vlastnických práv dosavadních majitelů bude nutno do jisté míry ustoupit. Aby ústupek mohl být při formálním uspokojení těchto snah co nejmenší, rozhodl se v neujasněné situaci okolo roku 1920 převzít iniciativu do svých rukou a utvořit akciovou společnost, která by tento cíl splnila.

Absolonova představa byla asi takováto: „Jest utvořiti ihned společnost; čím méně v ní bude vedle pana knížete (tj. Huga Salm-Reifferscheida – pozn. J. K.) společníků, tím lépe pro věc. Společnost musí být utvořena... pod aegidou kompetentního státního úřadu a dáti se jaksí v ochranu a protekci státu. Společnost musí býti ustavena, musí převzítí jeskyně formálně od pana knížete co nejdříve, daleko dříve než zákon vyvlastňovací bude proveden, aby byli rozhodující činitelé postaveni před hotovou věc.“ „Pak naopak můžeme vyvlastnění sami urgovati. Pak vyvlastnění bude dobrodiním pro naše jeskynní podniky, odpadne Klub českých turistů (...), odpadnou starosti, abychom při objevování nepřišli pod cizí pozemky. My dostaneme celý Kras ku exploitaci a naše jeskynní správa bude samojediným a rozhodujícím činitelem v celém Moravském kra- su.“

Absolon se pokusil založit akciovou společnost ve spolupráci s ředitelem akciové společnosti Lloyd film v Praze Maximem Stránským (není zcela zřejmé, jak se Absolon do kontaktu s touto společností dostal – snad v souvislosti s filmem, který chtěla natočit o Macoše), se základním kapitálem 10 milionů Kč, který se Stránský zaručoval zajistit, za účasti některé banky. Stránský psal 12. 7. 1920 do Brna Absolonovi, že věc je na dobré cestě, má o ní jednat mj. s Karlem Kramářem. Dne 14. 7. 1920 oznamuje telegramem do Brna, že akcionování Brněnskou a Moravskoslezskou bankou je objednáno a že Absolon bude spolu s Hugem Salm-Reifferscheidem pozván na konferenci 18. 7. v Brně za účasti Karla Kramáře. Dne 16. 7. však Brněnská banka Stránskému oznámila, že v důsledku příprav k provedení státní půjčky nemůže přistoupit k zamýšlené akci. Ze schůzky tak zřejmě sešlo. Na podzim pověřil Stránský věci z důvodu osobní zaneprázdněnosti advokáta JUDr. Jana Lhotu. V dopise Salmovi z 18. 10. 1920 Lhota sděluje, že o věci vytvoření akciové společnosti soukromě jednal s některými čelnými osobnostmi finančně a politicky činnými. Ty mu však měly sdělit, že kapitál 10 milionů Kč je pro podnik tohoto druhu nepostačující. Zdá se, že z tohoto důvodu začala věc stagnovat. Objevila se také blíže nespecifikovaná animozita mezi Lhotou a Salmem („tento pán měl se Salmem jakési diference a Salm o něm nechce ani slyšet“). Dne 18. 7. 1921 se obrací Absolon na Stránského a vyjadřuje údiv nad stagnací, která nyní ve věci zavládla. Absolon se pokusil zapojit brněnskou pobočku Pražské úvěrní banky, která mu však v odpovědi ze 6. 11. 1921 sdělila, že „ústředí nepovažuje vzhledem k hospodářské a valutární situaci nynější dobu za vhodnou, aby se mohlo zmíněným projektem zabývat“. Absolonova iniciativa tak uvízla na mrtvém bodě.

O vytvoření akciové společnosti usilovali i jiní, např. ve věci provozu jeskyní ve Sloupu jednala obec Sloup s Moravskoslezskou bankou, jiným adeptem měla být Tatrabanka. Absolon nesl neujasněnou situaci nelibě také proto, že se starohrabě Salm zdráhal vydávat na další objevnou činnost i jen základní prostředky v obavě, že o jeskyně přijde.

Dne 21. 9. 1922 podala vláda Československé republiky poslanecké sněmovně návrh zákona o zvelebení Moravského krasu. Odůvodňovala jej takto: „Otázka Moravského krasu, již nejširší veřejnost se zájmem sleduje, ukázala, že pojem soukromého vlastnictví k Moravskému krasu jest neslučitelný s jeho veřejnoprávním významem. Moravský kras má velký význam přírodovědecký a národohospodářský, kteréžto ohledy vyžadují nezbytně, aby byla jeho vlastníkům uložena jistá omezení ve výkonu jejich vlastnických práv, pro něž nemáme v našem zákonodárství ale dostatečné opory.“ Z důvodu, že Moravský kras je nejen vzácnou přírodní památkou, nýbrž též atrakcí cizineckého ruchu, umožňující značně vylepšit státní platební bilanci, mělo být zaručeno, že hospodaření soukromých vlastníků nebude ohrožovat tyto veřejné zájmy. Podle návrhu zákona mělo omezení vlastnických práv spočívat v tom, že vznikne akciová společnost, již budou soukromí vlastníci povinni pronajmout nejen samotné jeskynní podniky, ale též s nimi spjatá zařízení (ubytování, restaurace, prodej suvenýrů). Na akciovém kapitálu společnosti Moravský kras, provoz a výzkum jeskyň, jak zněl oficiální název, se měly nejméně z poloviny podílet tuzemské veřejné nebo obecně prospěšné korporace (Moravský zemský výbor, svaz obcí Moravského krasu (ustaven 1922), město Brno, cizinecká a turistická korporace), jimž se v poměru na akciovém kapitálu mělo dostat zastoupení ve správní radě společnosti. Vláda měla jmenovat jednoho člena správní rady, který by byl jejím předsedou (stal se jím starosta obce Ostrova u Macochy a poslanec Josef Šamalík). Společnost byla povinna jednou třetinou čistého zisku financovat investice a objevy v Krasu. Správou Krasu byla pověřena přechodně, do roku 1945, pak mělo dojít ke znárodnění Moravského krasu, případně k obnovení neomezeného soukromého vlastnictví majitelů pozemků a jeskyní. Vedle společnosti měla podle zákona vzniknout státní dozorčí krasová komise, složená ze zástupců vlády, sněmovny a senátu Národního shromáždění, ze zástupců cizineckého ruchu a turistiky a badatelů z řad geologů a geografů (vedle toho dle původního návrhu též z „interesentů krasových“, což bylo později odmítnuto a místo toho delegován druhý zástupce poslanecké sněmovny a vedle něho zástupce ministerstva obrany). Jejím úkoly byly tyto: dozor nad zachováním Moravského krasu jako přírodní památky, a to včetně jeho podzemního bohatství, přípravné práce spojené se znárodněním Moravského krasu a dozor nad činností akciové společnosti Moravský kras ve směru vybudování Krasu ve světovou pozoruhodnost cizineckého ruchu a efektivního využití podílu z čistého zisku na investice a výzkumu.

Samotná společnost se sídlem v Brně začala fungovat až od roku 1925 (akciová jistina činila 2 miliony Kč, přičemž z akcií připadalo zemi Moravskoslezské 556 tisíc Kč, městu Brnu 258 tisíc Kč, Svazu obcí Moravského krasu 50 tisíc Kč, Cizineckému svazu 50 tisíc Kč, Klubu českých turistů 100 tisíc Kč, Hugovi Salm–Reifferscheidtovi 874 tisíc Kč, o-

statním 112 tisíc Kč), ale její pětičlenný přípravný výbor pracoval již od počátku roku 1922. S velkostatkem byla uzavřena smlouva s platností od 1. 1. 1922 do 31. 12. 1945, přičemž společnost měla od velkostatku převzít a plnit všechny smlouvy jím dosud uzavřené. Zde se rozpoutal nový boj trvající až do roku 1925, protože přípravný výbor se snažil Karla Absolona v jeho právech vyplývajících ze smlouvy s velkostatkem z 25. 8. 1916 omezit. Návrh nové smlouvy z 21. 10. 1922 ze strany tvořící se společnosti byl pro Absolona – který měl zastávat funkci technického, vědeckého a propagačního poradce – skutečně stěžejní. Ve smlouvě stojí tyto závazky: Při objevech jeskyní nesmí podávat zprávy tisku bez svolení orgánů společnosti. Archivu společnosti má předat všechny fotografie, které v Krasu pořídí či pořídil, přičemž ty se stávají jejím majetkem. Absolon se má věnovat propagaci Krasu, ale všechny materiály za tímto účelem jím pořízené (fotografie, filmy, brožury, knihy), včetně autorského práva k nim, připadají společnosti, která si materiály tohoto druhu může opatřovat i jinak než Absolonovým prostřednictvím. Absolon má během každého roku na své vlastní náklady uspořádat nejméně dvacet přednášek, přičemž mu náleží výnos z nich. Společnost se mu za to zavazuje platit 2 000 Kč měsíčně, kromě toho obdrží 3 procenta ze vstupného do jeskyň po odečtení nájmu placeného společností vlastníků jeskyň a mezd personálu zaměstnanému při provozu jeskyň, a dále získá 5 procent z částky placené Hugo Salm-Reifferscheidtovi za nájem. Smlouva, jejíž platnost byla zpětně stanovena od 1. 1. 1922, měla končit 31. 12. 1945. Rozvázána by byla Absolonovou smrtí, rozchodem společností nebo výpovědí, která mohla být dána rok předem každého čtvrt roku kteroukoliv smluvní stranou. Smlouvou měly být současně zrušeny veškeré Absolonovy smlouvy s Hugem Salm-Reifferscheidtem. Karel Absolon shrnul význam smlouvy stručně: „Tedy napřed odevzdám vše, co jsem vytvořil a čeho jsem literárně docítil za 25 let, společnosti, pak dostanu imaginární příjmy, smlouvy se Salmem se vzdám a pak v prvním kvartálu budu vyhozen.“

Prostřednictvím svého přítele ze studií a šéfa prezidia ministerstva obchodu dr. Hanuše Vovese dosáhl Absolon jisté podpory u ministra obchodu Nováka, pod nějž záležitost spadala. V září 1923 se otázkou Moravského krasu zabývala vláda, jíž Absolon zaslal své memorandum, k řešení však nedošlo. Otázka byla projednávána v lednu 1924 v užším desetičlenném výboru na půdě parlamentu, a také do tohoto jednání se pokoušel Absolon intervenovat (dopisy mj. ministrovi Františku Staňkovi či poslanci dr. Karlu Englišovi). Konečně byl v listopadu 1924 Absolon vyzván, aby přípravnému výboru předložil návrh smlouvy; ta byla na jeho základě 9. února 1925 uzavřena.

Podle smlouvy získával Absolon, člen správní rady společnosti, titul generálního ředitele, měsíční plat 1 500 Kč, příplatek na auto ročně 15 000 Kč, na pořizování diapozitivů 3 000 Kč a z čistého ročního zisku jeskyní

tantiému 10 procent (ta např. roku 1926 při čistém výnosu 467 306, 85 Kč činila 46 730, 69 Kč, roku 1930 pouze 29 781, 65 Kč). Současně společnost odkoupila od manželů Absolonových stánky u jeskyň, z nichž měli zisk prodejem pohlednic a jiných suvenýrů.

Co se dalšího vývoje společnosti týče, v první polovině 30. let začaly narůstat její dluhy v důsledku nákladných investic do úpravy jeskyní a stagnující návštěvnosti. Dluhy se nakonec staly důvodem k jejímu rozpuštění na valné hromadě 28. 3. 1939 (tj. již v době Protektorátu Čechy a Morava). To vedle níže uvedených důsledků znamenalo i ohrožení dosud smluvně pojištěných práv výzkumné činnosti Absolona k bádání v Krasu. Té se později, od roku 1943, mělo věnovat při Moravském zemském muzeu založené Oddělení pro výzkum jeskyní a krasu, v jehož čele stanul jistý K. Zlamal. Tento akt byl namířen proti Karlu Absolonovi.

Přestože na valné hromadě z 28. 3. 1939 přijala společnost rozhodnutí o své likvidaci, tato likvidace se protahovala. Jednou z příčin bylo, že zástupce zemského výboru požadoval, aby investovaný kapitál byl veřejným korporacím vrácen ve stejné výši, v jaké byl do podniku vložen (tj. jeden milion K). V této souvislosti žádal na velkostatku, aby přispěl nějakým obnosem ke stávajícímu kapitálu, aby tak poněkud splatil investice trvalého charakteru do majetku velkostatku. Pak však od svého požadavku upustil. Další příčinou průtahů byly „zvláštní zájmy obou skupin (tj. soukromých a veřejných účastníků – pozn. J. K.) a hlavně mimořádná doba“. Přes usnesení o likvidaci spravovala společnost jeskyně i nadále.

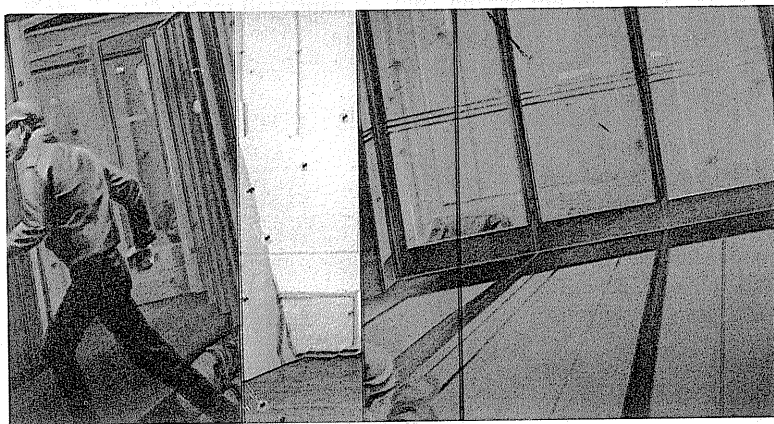
Čtyřčlenná likvidační komise, složená ze dvou zástupců soukromé skupiny (právní zástupci velkostatku Rájec) a dvou zástupců za skupinu veřejnou, neskončila svou práci do konce války, přičemž společnost stále držela a provozovala jeskynní podnik. Karlu Absolonovi však přestala od konce roku 1940 platit příplatkovou odměnu 18 tisíc korun ročně, stejně jako desetiprocentní podíl ze zisku. Plat 1 500 korun mu však vyplácela (současně mu v listopadu 1943 oznámila, že odvolává platnost „průchodního listu“, který mu vydala v roce 1942 jako legitimaci k bezplatné a volné návštěvě všech jeskyň jí spravovaných).

Základním problémem se tu stala právní váha usnesení společnosti o své likvidaci z 28. 3. 1939. Společnost totiž zdůvodňovala své kroky tím, že tímto usnesením o likvidaci jakožto „rozejitím se společností“ zanikla pachtovní smlouva s velkostatkem, a tím tedy i veškeré závazky společnosti, které na jejím základě kdysi přebrala. Absolonův právník JUDr. Jan Žáček zastával názor, že nemůže neexistovat právní subjekt, který je v obchodním rejstříku dosud zapsán jako existující a který má své orgány za něj jednající (likvidátoři, valná hromada). Podle Žáčka přestane společnost jako právní subjekt existovat tehdy, až bude skončena likvidace jejího jmění, ukončení likvidace bude valnou hromadou schváleno a jméno společnosti z obchodního rejstříku vymazáno. Začátkem června 1944 podal Absolon na společnost žalobu o 264 000 nevyplacených korun. Věc se

zkomplikovala tím, že se zjistilo, že podle příslušnosti části zástupců žalované strany k německé národnosti (dva ze čtyř členů likvidační komise) nemá věc spadat před Krajský civilní soud v Brně (dle nařízení z 5. 9. 1939 byly akciové společnosti postaveny na úroveň německým státním příslušníkům v případě, když nejméně polovina osob povolaných k zastupování společnosti měla německou státní příslušnost), nýbrž soud německý. Německý člen likvidační komise ing. Rögelbock nakonec dosáhl toho, že věc nebyla projednávána. Čeští členové likvidačního výboru – jeho předseda dr. Vladimír Dolanský a dr. Pavel Krippner nemohli Absolonovým nárokům vyhovět, protože nebyli schopni dosáhnout potřebného jednoznačného usnesení výboru.

V říjnu 1944 nabídl dr. Krippner Karlu Absolonovi mimosoudní vyrovnání sporných nároků do konce roku 1943 ve výši 160 tisíc korun (podle žaloby na základě Absolonových požadavků by měla výše částky za toto období činit 246 tisíc korun), přičemž ostatní sporné nároky měly být řešeny dodatečně. JUDr. Žáček Absolonovi doporučil přijmout částku pouze v případě, že ji hodlá investovat, např. do koupi nějaké reality, v opačném případě ji má Absolon odmítnout: na přijetí nabízeného narovnáni je dost času po válce, kdy se stabilizuje valuta.

Věc pak zůstala nevyřešena. V červnu 1945 byl dr. Krippner opět žádán o výplatu dlužné částky Karlu Absolonovi; ten by jinak musel žádat obnovení soudního řízení. Nakonec byla Absolonovi zřejmě vyplacena částka 112 292 Kčs. Absolon se z pochopitelných důvodů zajímal o osudy společnosti, na jejíž likvidační podstatu byla 12. 6. 1945 uvalena národní správa, ač ta podle zákona měla postihnout jen část Salmovu (zemřel 1946), pokud byl považován za Němce, zatímco zbývajících akcionářů se neměla týkat. Společnost zůstávala v likvidaci pod národní správou až do roku 1951, kdy vznikl Oblastní komunální podnik Moravský kras se sídlem v Blansku. Absolonovy úvahy o dalším členství v případně obnovené společnosti či její nástupkyni zmařil Únor 1948.

Monary, J., Mord Nr. 10/1, 1968